

ÀLBUMS AGOSARATS

Teresa Duran

escriptora i especialista en w

Els llibres m'han ensenyat les vertiginoses terres de ningú, la zona ombrívola entre el que és lícit i el que és il·lícit, entre allò legítim i allò excèntric, entre allò que és usual i allò que és estrany. I aquesta lliçó encara m'acompanya.

Amos Oz, escriptor, 2004

Il·lustració d'Anne Bozellec. *Julia, la niña que tenía sombra de chico*, de Christian Bruel i Anne Galland (El Jinete Azul).

Podríem parlar d'àlbums que resulten agosarats perquè els seus autors –Lissitzky, Lionni, Lavater, McCauley...– s'han atrevit a explorar el potencial del llenguatge visual fins al punt d'innovar el mateix concepte d'àlbum i d'il·lustració. Però no ho farem perquè, des d'aquest punt de vista, parlariem més de gosadia formal que no pas temàtica. Per això ens centrarem en aquells audaçs creadors i editors que s'han atrevit a fer àlbums de temàtica inusual i, pel que n'han dit, poc adient per als infants. De fet, encara perdura una concepció de la infantesa com un estadi de vida essencialment candorós i tendre. No és que no ho sigui, sinó que també hi ha altres facetes de la mentalitat infantil: la seva set de saber, la seva capacitat intuïtiva, la seva construcció del «jo», confrontada sovint a la crua realitat, que no es poden descurar.

Qüestionar la sexualitat i les seves circumstàncies

El primer que diuen de nosaltres és si som nen o nena. A partir d'aquí, se suposa que si ets un nen has de correspondre a l'arquetip del «xicotot», i si ets una nena, a l'arquetip de «ninona». S'instaura així un concepte de masculinitat o de feminitat, amb ancestrals repercussions socials, que en una banda de l'Atlàntic Tomie dePaola va qüestionar a *Oliver Button es un nena* (*Oliver Button is a Sissy*, 1979)¹ i que, a França, ho van fer Christian Bruel i Anne Galland amb *Julia, la niña que tenía sombra de chico* (*Histoire de Julie qui avait une ombre de garçon*, 1979),² un llibre que deixa oberta l'esperança de poder redefinir ambdós rols en el futur. Així mateix, *Pessigolles* (*Les chatouilles*, 1980),³ àlbum sense mots creat pel mateix Bruel i per Anne Bozellec, demostra que per als entremaliats jocs de complicitat eròtica no cal ser major d'edat. «Volíem mostrar i fer comprendre el món d'una altra manera, més com una interrogació

...

... que com un conjunt inviolable de certeses revelades. Intuíem que la imatge no era una simple il·lustració supeditada al text, sinó part integrant de la maquinària que transmet l'emoció i el significat del llibre.»

Sobre el poc explorat món del subconscient dels infants, els abecedaris *¿Qué hacen las niñas?* (*Was machen die Mädchen?*, 1993) o *¿Qué hacen los niños?* (*Was machen die Jungs?*, 1999),⁴ de Nikolaus Heidelbach, ens fan veure, per exemple, com una nena ha bloquejat la porta de la cambra perquè ningú pugui ser testimoni del seu anhelat casori amb el nino, i això seria un incest, o l'ostentació de penis d'un menut porter de futbol, i això seria exhibicionisme. «Al llibre hi pots veure què són capaços de fer els infants. Coses que es poden situar entre la crueltat i el joc. Si dibuixo una nena molestant un ocellet, com va fer Goya, això són coses que passen, que jo puc mostrar.» Per què hauríem de considerar-ho escandalós?

Qüestionar l'alteritat i la marginació

Vivim en una societat normativa on aquells que se surten de la pauta corren el risc de ser marginats per la resta. Per això, qui irromp bruscament dins la nostra endogàmica quotidianitat és empès enfora, com exposa Armin Greder a l'àlbum *L'illa* (*The Island*, 2003),⁵ en què mostra amb nuesa les reaccions socials davant un foraster vingut de qui sap on. «Crec que el caràcter d'un autor quedarà inevitablement reflectit en el seu llibre, i penso que això és ben cert en el meu cas. Soc un pessimista i hi ha poca esperança en els meus àlbums», diu aquest artista rodamon.

Penosament, es pot pensar que qui té un físic molt diferent de la resta només podrà ser exhibit com a monstre en una barraca de fira, com es dramatitza a *Jesús Betz* (2001),⁶ un llibre il·lustrat de François Roca sobre text de Fred Bernard. Per contra, també el físic pot motivar la integració social obligada, sobretot si només se't considera un tipus mal afaitat amb un extravagant abric de pells, com en el clàssic *Però jo soc un os!* (*The Bear That Wasn't*, 1946),⁷ un àlbum de Frank Tashlin en el qual s'ironitza tant sobre les relacions de l'home amb la natura com sobre les condicions laborals.

Ara bé: una cosa és l'aparença externa i una altra un comportament asocial. Fer maleses, anar nu o raptar nadons són imatges que la benpensant societat nord-americana va considerar monstruoses per a la mirada infantil i va rebutjar els tres àlbums de Maurice Sendak en què es podien veure tals anomalies: *Allà on viuen els monstres* (*Where The Wild Things Are*, 1963),⁸ *A la cuina, de nit* (*In the Night Kitchen*, 1970) i *Allà fora* (*Outside Over There*, 1981). Sendak sempre va dir que aquests tres títols formaven una trilogia, ja que: «Són variacions d'un mateix tema: el de com els infants manegen les seves emocions —ràbia, avorriment, por, frustració, gelosia— i com les incorporen a les seves vides.»

Tot i així, podem haver de conviure amb un comportament més inquietant que el dels protagonistes de Sendak, com és el cas de *Greta la loca* (*Dulle Griet*, 2005),⁹ de Geert de Kockere i Carll Cneut, amb una protagonista boja, estigma esgarrafós que l'empeny a precipitar-se de cap a l'infern. Però encara pitjor pot

Il·lustració d'Armin Greder. *L'illa* (Lóquez Ediciones).

Il·lustració de Maurice Sendak. *Allà fora* (Kalandraka).

ser el nostre comportament habitual davant, simplement, un no ningú, un miserable marginat. Aquí cal citar la brasilera Ângela Lago i el seu àlbum *De noite en la calle* (*Cena de rua*, 1994),¹⁰ on veiem el pànic i la malifiança que provoca entre els conductors un anònim *menino da rua* quan deambula pel carrer. «És impossible no pensar el món sense la perspectiva de les desigualtats socials. I és important que aquest esdevingui un tema sensible per als infants. És obvi que ells perceben les desigualtats, però és bàsic que siguin capaços de reaccionar davant el que passa.» En els dos àlbums citats, la bogeria i la misèria s'hi mostren com un conflicte que no pot tenir, ara per ara, l'habitual final feliç de la literatura infantil.

Qüestionar la incertesa, la mort i la destrucció

En els llibres s'hi poden trobar respostes a les nostres inquietuds. Però hi ha preguntes que no tenen resposta, i això crea un neguit que alguns àlbums fan, literalment, evident. Ho exemplifica Shaun Tan a *Emigrantes* (*The Arrival*, 2006),¹¹ en què, emprant

una simbologia gràfica del tot personal, té l'encert de desvetllar en el lector tants dubtes com els que es planteja l'anònim emigrant protagonista. «Sempre m'ha interessat la idea de la il·lustració indirecta, o, en altres paraules, l'intent de trobar un equivalent metafòric, més imaginari que real, a un tema o experiència.»

Francesca Sanna concreta més el tema, tan ple d'incerteses, dels desplaçats per culpa de la guerra a *El viatge* (*The Journey*, 1916).¹² I és que no saber predir quin serà el nostre esdevenidor, ni que sigui el d'un endemà tranquil i quotidià, angunieja molt, com es pot veure en l'elegíaca obra *El final del verano* (*Garmanns sommer*, 2006),¹³ de Stian Hole, on la tardor fa de metàfora d'allò que encara s'ignora com serà: el nou curs, els viatges, la caiguda de les dents...

Però si una cosa és certa de cara al demà, a curt o a llarg termini, és que tots hem de morir. Tant de bo no sigui d'una manera tan accidentada com la imaginada per l'excèntric Edward Gorey a *La colla mata-degolla* (*The Gashlycrumb Tinies*, 1963),¹⁴ un llistat alfabètic de prematures morts d'infants que concor-

...

... da perfectament amb la seva ideologia: «La vida és intrínsecament avorrida i, tot i que el terra es pot enfonsar en qualsevol moment, no ho fa gairebé mai. Per això és tan avorrit viure.» Més entranyable és la presència de la mort com a companya del nostre trànsit per la vida, tal com ens la presenta Wolf Erlbruch a *El pato y la muerte* (*Ente, Tod und Tulpe*, 2007),¹⁵ on l'estúpida oca fa preguntes a l'ambigua mort perquè, com diu Erlbruch: «Jo no sé quina és la veritat. Però sí que sé que cal pensar, buscar, intentar que les coses et parlin. Els meus llibres et poden confrontar amb assumptes que normalment no es tracten a la literatura infantil. M'interessa propiciar un diàleg entre pares i fills; amb preguntes, com és normal.»

També és normal –i polèmic– que ens interroguem sobre la brutal capacitat que tenim per aniquilar-nos a nosaltres mateixos i tot el que ens envolta, tal com ens van mostrar les pessimistes vinyetes en clau de futur de *L'última flor* (*The Last Flower*, 1939),¹⁶ del ninotaire i cineasta James Thurber, només superades en angúnia vital i impotència per les de Raymond Briggs a *Cuando el viento sopla* (*When The Wind Blows*, 1982).¹⁷ La guerra sí que hauria de ser escandalosa!

Per no perdre de vista la memòria històrica, Roberto Innocenti va fer *Rosa Blanca* (*Rose Blanche*, 1985),¹⁸ que havia de ser un àlbum sense mots, dedicat a la seva filla: «Jo volia alimentar les preguntes dels nens perquè coneguessin la Història, perquè encara vivia molta gent de l'època de la guerra i el feixisme.» Gran documentalista en tots i cadascun dels seus llibres, Innocenti ha reincidit sovint a adreçar als infants àlbums sense mots, en els quals exposa tan aviat la memòria del passat –*La historia de Erika* (*Erika's Story*, 2003), *La casa* (*The House*, 2009)– com els seus neguits de present i futur: *La Caputxeta Vermella* (*The Girl in Red*, 2012). Que d'altres hi hagin afegit textos indica només la poca confiança que es té en la capacitat infantil per interpretar les imatges, per molt dures que siguin.

Els temes considerats forts i les capacitats infantils per assumir-los no haurien de generar conflicte dins de la literatura infantil. O sí? De fet, hem citat uns quants àlbums prou agosarats per acarar les problemàtiques de l'existència de manera honesta, cadascú amb el seu estil o registre: tendre, humorístic, cru, metafòric, moralista... Ens preguntem per què alguns d'ells no s'han traduït al català i demanem disculpes per tot allò que no hem pogut incloure per raons d'espai... o de culpable desconeixement. •

Il·lustració d'Edward Gorey. *La colla mata-degolla* (Angle Editorial).

1. DePAOLA, Tomie. *Oliver Button es un nena*. León: Editorial Everest, 2007.
2. BRUEL, Christian; GALLAND, Anne. *Julia, la niña que tenía sombra de chico*. Madrid: El Jinete Azul, 2011.
3. BRUEL, Christian; BOZELLE, Anne. *Pessigolles*. Barcelona: La Magrana, 1988.
4. HEIDELBACH, Nikolaus. *¿Qué hacen las niñas?* Barcelona: Libros del Zorro Rojo, 2011; *¿Qué hacen los niños?* Barcelona: Libros del Zorro Rojo, 2011.
5. GREDER, Armin. *L'illa*. Salamanca: Lóquez Ediciones, 2003.
6. BERNARD, Fred; ROCA, François. *Jesús Betz*. México: Fondo de Cultura Económica, 2003.
7. TASHLIN, Frank. *Però jo soc un os!* Barcelona: Viena Edicions, 2013.
8. SENDAK, Maurice. *Allà on viuen els monstres*. Barcelona: Kalandraka, 2000; *A la cuina, de nit*. Barcelona: Kalandraka, 2012; *Allà fora*. Barcelona: Kalandraka, 2015.
9. DE KOCKERE, Geert; CNEUT, Carll. *Greta la loca*. Arcos de la Frontera: Barbara Fiore Editora, 2006.
10. LAGO, Àngela. *De noche en la calle*. Barcelona: Ediciones Ekaré, 1999.
11. TAN, Shaun. *Emigrantes*. Arcos de la Frontera: Barbara Fiore Editora, 2007; *Esbozos de una tierra sin nombre. El proceso de creación de «Emigrantes»*. Arcos de la Frontera: Barbara Fiore Editora, 2011.
12. SANNA, Francesca. *El viatge*. Madrid: Impedimenta, 2016.
13. HOLE, Stian. *El final del verano*. Madrid: Kókinos, 2008.
14. GOREY, Edward. *La colla mata-degolla*. Barcelona: Angle Editorial, 2008.
15. ERLBRUCH, Wolf. *El pato y la muerte*. Arcos de la Frontera: Barbara Fiore Editora, 2007.
16. THURBER, James. *L'última flor*. Barcelona: Viena Edicions, 2014.
17. BRIGGS, Raymond. *Cuando el viento sopla*. Madrid: Debate, 1983.
18. INNOCENTI, Roberto. *Rosa Blanca*. Santa Marta de Tormes: Lóquez, 1987; *La historia de Erika*. Barcelona: Kalandraka, 2005; *La casa*. Barcelona: Símbol Editors, 2010; *La Caputxeta Vermella*. Barcelona: Símbol Editors, 2012.